

• KİTAP TANITIMI - I

Arş. Gör. Nesibe ESEN*

Hasan KAYIKLIK, Din Psikolojisi: Bireysel Dindarlık Üzerine,
Adana: Karahan Kitapevi, 2011, 315 s., ISBN:978-605-4454-28-0

Bireyin din ile ilgili her türlü yaşantısını objektif olarak ortaya koyma peşinde olan Din Psikolojisi, bilim olarak, Türkiye’de olduğu gibi Dünya’da da kısa bir tarihe sahiptir. Ancak din ve insan ilişkisi uzun bir geçmişi vardır. İlahiyat Fakültelerinde Anabilim Dalı düzeyinde çalışılmakta olan Din Psikolojisi, bireyde inancın oluşması ve gelişmesi başta olmak üzere, dinsel değişim, ibadet, dua, tövbe, modern hayatta dindarlık, ruh sağlığı-dindarlık ilişkisi, ateizm, ölüm, inanç-davranış etkileşimi, kişilik dindarlık bağı, iman ve şüphe, tasavvuf psikolojisi vb. pek çok konuyu inceleme sahası içine almaktadır.

Din Psikolojisi, İlahiyat Fakültesi Lisans ve İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölümlerinin eğitim programlarında yer almaktadır. Hasan KAYIKLIK tarafından hazırlanan *Din Psikolojisi: Bireysel Dindarlık Üzerine* isimli eser, söz konusu dönemle ilgili öğrencilere yardımcı olmak amacıyla telif edilmiştir. Kitap 12 bölümden oluşmaktadır. Metnin okunmasını kolaylaştırmak ve akıcılık sağlamak amacıyla bölümlerin içinde kaynak gösterimi yapılmamış olup, ilgili bölümde kullanılan kaynaklar bölüm sonlarına eklenmiştir.

Giriş kısmında insan-din-psikoloji ilişkisine değinen yazar; dinin tanımlanması konusundaki zorluktan bahsetmekte ve çalışmasının ismine kaynaklık eden *bireysel din*

* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı, e-posta: nesene@cu.edu.tr

kavramı üzerinde durmakta, onu: dinin bireyin hayatına etkileri bağlamında değerlendirilmektedir.

İçerik ve Kazanım Açısından Din Psikolojisi (ss. 17-39): adlı bölümde Din Psikolojisinin ana konusunun bireysel dinsel yaşayış olduğunu vurgulayan yazar, branşın hiçbir değer yargısı barındırmadan bu yaşantıyı işleme gayreti içinde olduğunu belirtmektedir. Din Psikolojisinin çalışma alanlarının tanımlandığı bölümde, dindarlığın biçimleri ve boyutları da ele alınmıştır. Din Psikolojisinin bireye ve topluma sağladığı kazanımlara değinen araştırmacı, bunun en önde geleninin bireyin kendini ve çevreyi anlama arzusunun tatminine yardımcı olduğu kanaatinde. Bunun yanında Din Psikolojisinin diğer bilim dalları ile olan ilişkilerinin ortaya konulduğu bölümde, alanın Din Eğitimi başta olmak üzere pek çok çalışma alanıyla etkileşimine değinilmiştir.

Din Psikolojisinde Yöntem (ss. 41-59): Söz konusu başlık altında çağdaş bilimlerin kullandıkları metotların Din Psikolojisine uygulanıp uygulanamayacağı problemini ele alan yazar, doğa bilimlerinin kullandığı yöntemlerin insan bilimleri için yeterli olmadığını belirtmektedir. Daha sonra alanın kullandığı yöntemlerin neler olabileceği üzerinde durmakta ve temelde iki metot üzerine odaklanılmaktadır. Bu bağlamda “anlama ve açıklama”ya ağırlıklı yer verilen bölümde, bu iki metodun felsefi ve tarihsel kökenleri tartışılmıştır. Bu bağlamda, psikoloji için en uygun metodun, diğerlerini göz ardı etmemek kaydıyla “anlama” olması gerektiği belirtilmekte ve bu metodu uygulamanın zorlukları üzerinde durulmaktadır.

Din Psikolojisinin Doğuşu ve Gelişmesi (ss. 61-72): Din Psikolojisinin bir bilim alanı olarak ortaya çıkışı, ilk dönem araştırmacıları ve onlara ait çalışmaların tanıtımıyla başlayan bölümde, 20. Yüzyılın başlarında alanda yaşanan durgunluğa değinilmiş ve sebepleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Türk ve İslam geleneğinde Din Psikolojik bir takım izlerin olduğu ancak sistematik bir ilmi disiplinden söz edilemeyeceği yargısına varılmıştır. Son olarak Türkiye’de sistematik Din Psikolojisi çalışmalarına, alana katkı yapan isimlere ve eserlerine yer verilmiştir.

Bireysel Dindarlığın Psikolojik Kaynakları (ss. 73-94): Kişide dini inancın oluşmasına kaynaklık eden psikolojik faktörleri ortaya koyma gayreti içine alan bölüme

alanyazında konuya ilişkin görüşlere değinilerek başlanmıştır. Hem yerli hem de yabancı literatürdeki bulguların birbiriyle örtüşen yönlerine dikkat çekildikten sonra bireysel dindarlığın kaynakları; bireyin yaratılışında bulunan din duygusu, acizlik ve çaresizlik duyguları, entelektüel etkenler, bireysel ihtiyaçlar, korkular ve toplumsal etkiler olarak özetlenmiştir. Sonuçta bireydeki inancın kaynağını tek bir nedene indirgemenin doğru olamayacağı da belirtilmiştir.

Gelişim Dönemleri ve Dini Hayat (ss. 95-105): Geleneksel gelişim dönemleri baz alınarak, bu dönemlerde dindarlığın nasıl bir görünüş arz ettiğini açıklama gayretiyle yazılan bölümde, çocukluk, ergenlik, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerinde dinî yaşayışın görünümleri üzerinde durulmuştur. Çocuklukta, çevrenin etkisiyle filizlenen inanç, ergenlikte sorgulanır ve bireyselleştirilirken, gençlik döneminde dini yaşayışın yoğunluğu diğer gelişimi ödevlerinin ön plana çıkmasıyla zayıflamaktadır. Orta yaşta yeniden canlanan dinî ilgi yaşlılık döneminde fiziksel pratiklerin zayıflamasına karşın içsel anlamlandırmaların yoğunlaştığı bir süreç halini alır. Ancak bireysel farklılıklar dolayısıyla gelişim dönemlerinin genellenemeyeceği gibi dini gelişimin de genellenemeyeceğine dikkat çekilmiştir.

Bireysel Yaşamda Dinsel Değişim (ss. 107-129): Alanda hidayet, ihtida, irtidat gibi kavramlarla ifade edilen olgunun herhangi değer ifadesi çağırıştırmasından kaçınılarak *dinsel değişim* olarak adlandırılması, olgunun çok yönlülüğünü ifade etmesi açısından kısıtlı olmasına rağmen onun tüm boyutlarını ifade etmesi ve objektifliği sağlaması amacıyla tercih edilmiştir. Dinden dine, din içi, inançsızlıktan dine ve dinden inançsızlığa olmak üzere dört tür değişimden bahsedilen bölümde, süreç açısından ani, kademeli ve sosyalizasyona bağlı dinsel değişim olmak üzere üçlü bir sınıflandırma yapılmıştır. Çatışma, çevresel etkenler, yoksunluk ve bireyin gelişimsel özellikleri dinsel değişimin temel güdüleri olarak yer bulurken, değişim süreci; *huzursuzluk ve arayış*, *değişimin yaşanması* ve *duyguların zayıflaması* olarak üçe ayrılmıştır.

Dua ve İbadet (ss. 129- 162): Duanın Kur'an'daki temellerine değinilerek başlanan bölümde, Kur'an-ı Kerim'e göre insanı duaya götüren güdüler, ihtiyaçlar, ilgiler, güçsüzlük ve çaresizlik hisleri olarak belirlenmiştir. Bireyin inandığı varlıkla iletişim kurma yolu olarak ifade edilen dua dinin merkezine yerleştirilmiştir. Bölümün namaz ve oruç ibadetle-

rine ayrılan kısmında *namaz Allah ile olma* olarak tanımlanırken, *oruç açlığın ilhamı* olarak yer almıştır. İnanan bireyin bu tür ibadetler esnasında nasıl ruh halleri içerisine girdiği ve bu ibadetlere yüklediği anlamlar üzerinde durulmuştur.

İnanç, İman ve Şüphe (ss. 163- 189): İman ile inanç kavramlarının karşılaştırılması sonucu imanın inanca göre daha öznel, bireysel, riskli, tecrübeye dayalı, duygusal, gelişmiş ve nesnesine pozitif yönelimli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak yine de bu iki kavram arasında kesin sınırlardan söz edilemeyeceği belirtildikten sonra inancın bireyin kişilik yapısı ve yaşadığı toplumsal koşullar ile işlenerek zaman içinde imana evrildiğinden bahsedilmiştir. Son birkaç yüzyılda güçlenen pozitivist aklın inancın bu gelişimini zorlaştıran bir etmen olduğuna değinilmiştir. Bölümde, inanç ve iman ile ilişkili bir kavram olarak yerini alan şüphe hem inanç aşamasında hem iman aşamasında ortaya çıkabilmektedir. İnançta bilişsel süreçlerin baskın olması bu dönemde şüphenin daha çok ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu şüphe ya inancı besleyip geliştirerek güçlendirmekte ve imana evrimine yardım etmekte ya da inancı zayıflatacak etkiler ortaya koyabilmektedir. İman aşamasında ortaya çıkan şüphe ise, *sadakat şüphesi* olarak adlandırılmakta ve imandaki etkin unsur olan güven duygusunu teslimiyete dönüştürmektedir.

Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç- Davranış Etkileşimi (ss. 191- 213): Dinin ve dindarlığın boyutlarıyla ilgili alanda yapılan çalışmaların özeti ile başlayan bölümde bu boyutlandırmanın yapan kişiye göre şekillenebileceğine dikkat çekilmektedir. Psikolojik olarak dindarlığın bilişsel süreçler ve duygusal süreçler olarak iki boyuta ayrılabilmesi üzerinde durulmuştur. Dinin, bireyin bilişsel donanımından veya duygusal donanımından etkilenmesi onu farklılaştıracak ve farklı dindarlıkların ortaya çıkmasına neden olacaktır. İnanç ile davranış arasında nasıl bir ilişki olduğu konusuna da değinilen bölümde, bireyin inandığı gibi davranmamasının kendisinde bir takım çelişki ve gerilimlere neden olacağı, bundan kurtulmak için birey, savunma mekanizmalarına yönelebileceği gibi davranışlarını inancına uydurabileceği belirtilmektedir.

Değişen Dünyada Birey, Din ve Dindarlık (ss. 215- 234): Geleneksel-toplumsal dindarlık ile bireysel dindarlık ayırımını temel alan bölümde insanın bu iki tür dindarlığın da etkisi altında kalabileceği belirtilirken, modern dönemin yaşam koşullarının bireysel dindar-

lığı güçlendirdiği tespiti yapılmıştır. Zira yaşam koşulları bireyi yalnızlaştırmakta ve onu gelenek kaynaklı dinden uzaklaştırmaktadır. Kendisine miras kalan geleneksel dindarlığı olduğu gibi modern yaşamın koşullarına yansıtamayan birey, onu değiştirmekte ve kendine özgü bir şekle sokmaya çalışmaktadır. Bu sürecin ilk etapta akla sekülerleşmeyi getirmesinin normal olduğunu belirten yazar, sekülerleşmenin toplumsal ve geleneksel düzeyde etkili olabileceğini ancak bireysel dinsel yaşantı için bunun söz konusu olmadığını belirtmektedir. Buna göre, inancını öznel tercihlerine göre ve eskiye oranla daha iç denetimli olarak yaşamaya çalışan modern insan bireysel dindarlığı tercih etmektedir.

Tasavvuf Psikolojisi (ss. 235-281): Tasavvufun ortaya çıkışı ve bireysellikten kurumsallığa geçişinin temelleri üzerinde durulan bölümde, günümüzün hâkim bilim anlayışı olan davranışçı-pozitivist yaklaşımla konunun incelenmesinin pek mümkün olmadığına değinilmektedir. Tasavvufun, bireyin soyut özelliklerini de göz önünde bulundurması hasebiyle modern Batı psikolojisinden daha ileri, kendi alan, amaç ve yöntemleri olan bir psikoloji türü olarak ele alınması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda tasavvufun kalp, ruh ve nefis üçlüsünden oluşan bir kişilik yapısı sunduğunu belirten yazar, nefsi kişinin biyolojik istek ve arzularının baskın olduğunu, ruhun ahlak ve vicdan öğelerini içerdiğini ve son olarak kalbin ise bu iki kutup arasında bir egemenlik alanı olarak yer aldığını belirtmektedir. Kalpte nefis hâkim olursa bencil ve hedonist bir kişiliğin, ruh egemen olursa ahlaklılık ve değerlere bağlılık başta olmak üzere daha insancıl değerlerin ön plana çıktığı bir kişiliğin meydana geleceği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca tasavvufun bir terbiye sistemi olarak değerlendirilebileceğini belirten yazar buna, onun bireyin hem iç dünyasında hem de dış dünyasında etkili olan bir takım uygulamalarla bireyi mükemmele ulaştırma çabasını delil göstermektedir. Tasavvufun insanı bedensel, ruhsal ve davranışsal açıdan ele aldığı ve bu alanların her birinde mükemmele ulaştırmayı amaçladığını belirten yazar bu yaşantının temel amacının dünya ve dünyaya ait olan şeylerin hâkimiyeti altına girmemek, onları ihtiyaçları mahallinde kontrollü bir şekilde kullanmak olduğuna değinmektedir.

Ruh Sağlığı ve Din (ss. 283-315/ A. Yapıcı): Ruh Sağlığı kavramının tanımlanma güçlüğü ile bölüme başlayan Yapıcı, olgunlaşma, normallik, uyum, denge vb. birçok kavramın bu tanımlamada önemli olduğuna değinmektedir. Dindarlık ve ruh sağlığı arasındaki

ilişkileri ortaya koymak amacıyla yerli ve yabancı literatürde yer alan çalışma sonuçlarının verildiği bölümde, bu ilişkiyi etkileyen faktörler olarak dindarlığın kendisi başta olmak üzere, *değerler* ve *uyuma* dikkat çekmektedir. Dindarlık-madde kullanımı, dindarlık-evlilik, dindarlık-mutluluk, dindarlık-özsaygı, dindarlık-kaygı arasındaki ilişkiler tartışılmakta; sonuçta doğru algılanmış ve bireyselleştirilmiş bir dinî hayatın ruh sağlığına olumlu katkılar sağlayabileceği belirtilmektedir.

Din Psikolojisi alanında ders kitabı mahiyetinde değerli çalışmalar mevcuttur. Ancak bu yönde yapılan her çalışma alana katkı sağlamakta ve çok genç olan bu bilim dalının gelişimini olumlu yönde etkilemektedir. Bu bağlamda *Kayıklık* tarafından hazırlanan *Din Psikolojisi: Bireysel Dindarlık Üzerine* isimli kitap, özellikle lisans düzeyinde öğretime yardımcı olması, anlatım ve dildeki sadelik ve akıcılık, ayrıntılara boğulmadan bütünsel bir bakış açısıyla yazılma gayreti gibi özellikleri dolayısıyla dikkat çeken bir çalışma olarak ortaya çıkmıştır.